

Pataky Gabriella

A portfólió a vizuális nevelésben

Értékelési alternatíva az alsófokú oktatási-nevelési intézmények pedagógusainak képzésében

A korszerű vizuális nevelés az alsófokú intézmények pedagógusainak képzésében komplexen, nem elszigetelten működik, fejleszti a hallgatók személyiségét, miközben a kisgyerekek körében is érvényes modelleket kínál. A képzési feltételek változásai azonban nem szolgáltatnak ideális körülményeket a célok megvalósításához. A szerző személyes kiútkeresésében talált a portfólióra, amely egyfajta vizuális naplóként rendszeres, tanórán kívüli alkotásra sarkallja a diákjait. A félév tematikájához kapcsolódó tartalmak feldolgozásának módja egyben híven tükrözi az elsajátítottakat, mindeközben önértékelésre ösztönöz. A módszer alkalmazása hatékonyan járul hozzá a vizuális nevelés adaptivitásához: biztosított minden résztvevő optimális, személyre szabott fejlődése.

A pedagógusképző intézetek számára az utóbbi évek legfőbb kihívása, hogy egyszerre feleljenek meg az európai trendeknek és a közoktatás gyakorlatának. Utóbbi törekvésük még határozottabbá vált a PISA-vizsgálatot követően, amely már 2000-ben rámutatott arra, hogy az alsófokú oktatás súlyos problémákkal küzd, ami alól a vizuális nevelés sem kivétel. Igazolja ezt a Magyar Iparművészeti Egyetem Tanárképző Tanszékének felmérése is, amelyet 2001-ben általános és középiskolai rajztanárok körében végeztek (BODÓCZKY 2000).

Az ELTE TÓFK Vizuális Nevelési Tanszékén nem vizuális szakembereket képzünk. Célunk az, hogy a leendő óvodapedagógusok a 3–7, a tanítók a 6–10(–12) éves korosztályt minél körültekintőbben legyenek képesek nevelni, személyiségüket formálni.

A képzési feltételek változásai azonban nem szolgáltatnak ideális körülményeket céljaink megvalósításához. Személyes kiútkeresésemben a portfólió bizonyult olyan eszköznek, amely egyfajta vizuális naplóként rendszeres, tanórán kívüli alkotásra sarkallja diákjaimat. A félév tematikájához kapcsolódó tartalmak feldolgozásának módja egyben híven tükrözi az elsajátítottakat, mindeközben önértékelésre ösztönöz. A módszer alkalmazása hatékonyan járul hozzá a vizuális nevelés adaptivitásához: biztosított minden résztvevő optimális, személyre szabott fejlődése.

A főiskolai oktatómunka egyik leginkább emberpróbáló része hallgatóink passzivitásának oldása. A „hallgató” elnevezés a zárt oktatásban bevett, csakis a tanár, az oktató szakmai illetékességét elfogadó, passzív diák képét rajzolja elem. A nyílt oktatás megvalósi-

tása, a természetes tanulási folyamatra hasonlító, motiváló, munkára ösztönző feladatok a vizuális nevelésben is helyet kaphatnak. A portfóliót alkalmazva eggyel több eszköz kerül a kezünkbe, hogy diákjaink tanulással kapcsolatos attitűdjét formáljuk, kézenfekvővé tegyük számukra: saját előbbre jutásukat ők maguk irányíthatják.

Külföldi példák sora igazolja, hogy a portfólió mint sajátos pedagógiai módszer az alsó tagozatban is eredményesen használható. Kanada és Svédország alsó tagozatosainak mindennapjaihoz a portfólió is hozzátartozik (BOSTELMANN 2006). Tanítóképzős hallgatóimat a vizuális nevelés példájának, saját portfólióik elkészítésének segítségével egy olyan módszerre tanítom, amely egyszerre tartja tiszteletben a kisgyermek világlátásának jellegzetességeit, és segíti az életszerű, komplex tananyag-feldolgozást.

Büszkén sorolhatjuk a jó vizuális nevelés által fejlesztett készségeket, képességeket, attitűdöket, olyan módszert azonban ritkán említhetünk, amely kifejezetten a vizuális nevelés területéről származik. A portfóliót először a képzőművészeti nevelésben alkalmazták; innen indult, hogy mára a köznapi és a tudományos élet szerteágazó területeit meghódíthassa.

PORTFÓLIÓK A PEDAGÓGIÁBAN

A portfólió a tanuló munkáiból összeállított célirányos gyűjtemény, amely bemutatja készítőjének erőfeszítéseit, fejlődését és eredményeit egy vagy több területen. A tanulónak részt kell vennie a tartalom összeállításában; a gyűjteményeknek tartalmazniuk kell a dokumentumok kiválogatására szolgáló szempontrendszert, az értékelési szempontokat és a személyes önreflexiókat. A cél pontos megjelölése, a reflexiót segítő kérdéssorok, a tanár és a társak visszajelzései a portfóliókészítés és a reflexió folyamatát egyaránt segítik (FALUS-KIMMEL 2003).

A portfólió alkalmas több tantárgyban szerzett ismeretek összegzésére is, szintetizálja készítőjének megszerzett ismereteit, a projekttel ellentétben azonban (melyet komplex jellegénél fogva is szívesen alkalmazunk, lehetőséget adva vizuális nevelésre a tárgy óra-keretén túl) nem egyetlen cél körüljárása sok oldalról, hanem komplett feladatsorokra, témaegyüttesekre reflektáló reprezentatív megoldások gyűjteménye. Ahogy érdemes tudatosítani az összehasonlítást projekt és portfólió között, úgy fontos különbséget tenni napló – legyen az akár tanulási, akár vizuális napló – és portfólió között!

Tanulási napló (learning diary): olyan személyes feljegyzések készítése, amelyek segítségével a tanulók képesek saját tanulásuk folyamatára reflektálni. A naplók, feljegyzések általában (nem feltétlenül) személyesek, nem nyilvánosak, mint a portfóliók.

A portfólió és a tanulási napló között a legalapvetőbb különbségek a következők:

- a portfólió nyilvános dokumentum, bár a hozzáférhetőség, főleg a tanulási portfólió esetén, korlátozott;
- a portfólió nemcsak reflexív jegyzeteket tartalmaz, hanem más dokumentumokat is;
- a portfólió jobban strukturált, mint a tanulási napló, mert külső olvasója is lehet (FALUS-KIMMEL 2003).

Portfóliótípusok

Adott időszak alatt elkészült munkákat régóta gyűjtenek össze a pedagógusok személyre szóló mappákban, hogy ezeket a gyerekekkel együtt értékeljék, majd a gyűjteményt visszaadják az alkotónak, mely gesztus által a szülők is lehetőséget kapnak arra, hogy az iskolai kiállításokon megjelenő, kiválógatott alkotások mellett saját gyermekük műveit is jobban megismerhessék, méltathassák. Iskolai körülmények között gyakori a diákok önálló válogatása legjobb munkáikból.

A *fejlődési portfólió* és a *folyamatportfólió* a tanuló haladását mutatja be, előzőnél széles körből válogatott tevékenységeinek dokumentálásával, utóbbinál meghatározott részterületről.

A tanulási célokat magában foglaló portfóliótípus – esetleg tanulási szerződéssel¹ kombinálva – tartalmazza a diák által egy adott tanulási folyamat során előzetesen kitűzött célokat, és a folyamat közben készült munkákkal mutatja be a célok megvalósulását.

Legalapvetőbb típusai: a *munkaportfólió*, a *bemutató portfólió* és az *értékelési portfólió*.²

Vizuális portfóliók

Megjelenését tekintve a vizuális portfólió (az eddigi általános kritériumok a művészkönyvek tulajdonságaival kiegészülten³) önálló, egyedi, tárgyyszerű alkotás, a benne/rajta megjelenő szöveg hangsúlyossága megállapodás kérdése. (Elméleti félév esetében több, gyakorlati jellegű félévben kevesebb.)

A portfólió módszerként is alkalmazható. Ehhez a gyakorlatban a tanulási folyamatot mint utat kell bejárjunk, és azt apró lépésekre, elérendő célokra kell bontanunk. Első lépésben beidegződéseinket félretéve, nem a megszokott „egyes szám harmadik személyben” kell beszélnünk a gyerekekről a követelmények tükrében („legyen képes”, „tudja”), az apró lépéseket, célokat úgy kell megfogalmaznunk, hogy a gyerekek is megértsék, sőt maguk is képesek legyenek azonosulni velük: „Képes leszek (én)”, „Tudok (majd akkor, én)”.

Adott egy belátható időn belül elérendő, világosan megfogalmazott cél. Adottak a feladatok, amelyek a célhoz vezető út állomásai. Vannak az úton elágazások, többféle útvonal, amelyek közül mindenki kiválaszthatja a személyének leginkább megfelelőt. Újabb állomáshoz, célhoz érkeve a folyamat megismétlődik, ahogy egy utazáson, a tanulásban is.

1 A tanulási szerződést a diák köti a tanárral, esetleg a szülők bevonásával.

2 E három fő típus további árnyalatai: az eredményportfólió, a kompetencia alapú portfólió, a bemutató portfólió, a pillanatfelvétel-portfólió, a tantárgyközpontú portfólió, a készségeket bemutató portfólió, a tematikus portfólió, a kutatási portfólió, a projektportfólió, a fejlődési portfólió, a diagnosztikus portfólió, a reflexív portfólió, a kimeneti portfólió és a felvételi portfólió (FALUS-KIMMEL 2003, 56–57.).

3 A képzőművészetben használt művészkönyvről bővebben Kiss Ilona írt összefoglalót, kortárs példákkal illusztrálva. http://artportal.hu/lexikon/fogalmi_socikkek/muveszkonyv (Leöltés ideje: 2009. 03. 24. 9:17)

A folyamatban megmutatkozó nehézségek új megoldásokat igényelnek, a javítás lehetősége mindig adott. Az eredmény újabb mérföldkő, ahonnan a körforgás újra indul. A kisgyereket dicséretekkel, fejlesztési céljainkat általuk is értelmezhető nyelven megfogalmazott méltatásokkal, pozitív megerősítéssel segítjük tovább. A portfólió a teljesítménykényszerrel ellentétben sikerorientált tanulási és értékelési rendszert feltételez: az adott kritériumok szerint összeállított gyűjteményekben mindig csak azt találjuk, amit a készítője már tud. Ez az egyszerű modell jól rímél az oktatásban elérendő adaptivitásra is (M. NÁDASI 2007).

Vizuális portfóliók értékelési szempontjai

Ha hangsúlyt szeretnénk helyezni a vizuális kultúra/nevelés tantárgy presztízsének növelésére, mindenekelőtt az értékelés tudatosságának, pontosságának kell nagyobb figyelmet szentelnünk. Le kellene számolnunk a vizuális nevelésben alkalmazott értékelés szubjektivitását hangsúlyozó sztereotípiák kizárólagosságával. A hagyományos osztályzatokkal történő értékelésen kívül a közoktatásban csak elvétve találkozunk más értékelési formákkal.

Vizuális nevelés profilú művészeti iskolák értékelési módszerei között azért megtalálhatjuk a zsűrizést mint értékelési rendszert, a projektrendszerű vizsgát és a portfólió módszerű értékelést is. A vizuális portfóliók értékelése esetén is irányadók az előbbieken már említettek: a tanulók bevonásával történjék; közösen összeállított szempontsor mentén a pedagógus részletes értékelése mellett a tanulói önreflexiót segítő önértékelés és a társak visszajelzései is kapjanak helyet. Azokban a középiskolákban, ahol vizuális nevelésből is lehet érettségizni 2005 óta, az alábbi szempontok mentén történik a portfóliók értékelése, amely a középszintű vizsgán az alkotói kompetenciák mérését szolgálja:

- problémamegoldó képesség,
- kommunikációs képesség,
- kreativitás, tartalmi komplexitás,
- közlés, kifejezés, alkotás technikája,
- öszkép.

Az értékelés sarokpontjai közül az első négy az alkotófolyamat egyes részeit, az ötödik pedig az eredmény megítélését célozza (BODÓCZKY 2003).

Az 1. táblázat a legalapvetőbb értékelési szempontokat tartalmazza, és struktúrájában a NAT fő fejlesztési területei a meghatározók.⁴

4 A vizuális nevelést átfogó aspektusokat Bodóczy Istvántól, a vizuális portfólióra vonatkozókat Kárpáti Andrástól idézem. A két különböző nézőpontot az összegzés és a jobb összevethetőség kedvéért foglaltam táblázatba.

1. TÁBLÁZAT: Értékelési szempontok a vizuális nevelésben és a portfóliók értékelési szempontjai		
	Értékelési szempontok a vizuális nevelésben (BODÓCZKY 2003)	Portfóliók értékelési szempontjai (KÁRPÁTI 2007)
Kifejezés, alkotás	<p>Ha a feladatmegoldás során akadályba ütközik, vagy közben az eredetinel jobbnak gondolt megoldás jut eszébe, képes lesz-e változtatni eredeti elképzeléseiben?</p> <p>Kísérletezik-e több különböző megoldással, vagy megelégszik a legelső ötletével; kipróbál-e új, számára még ismeretlen megoldásokat is?</p> <p>Munkáiban vannak-e korosztályára nem jellemző, szokatlan vonások is? Összekapcsol-e egymástól távoli, esetleg mások által figyelmen kívül hagyott dolgokat?</p> <p>Felfedezhetők-e munkájában eredeti, sajátos, személyiségével kapcsolatba hozható vonások?</p> <p>Képes-e az őt érdeklő munkán kitartóan dolgozni?</p> <p>Kiáll-e saját meggyőződéséért, vállalja-e a másoktól való különbözést?</p>	<p>Formaismeret, anyaghasználat</p> <p>Formaalakítás, formaismeret</p> <p>Téripítés, téralakítás</p> <p>Színhasználat, színérzékenység</p> <p>Komponálás, egyensúlyteremtés</p> <p>Egyéni kifejezőerő</p> <p>Látványelemzés, műelemzés</p>
Vizuális kommunikáció	<p>Képes-e az emberi gesztusokat közlő ábrákat helyesen értelmezni; fényképekről, műalkotásokról leolvasható információkat értelmezni;</p> <p>önmagát szóban, képben és írásban érthetően kifejezni; a vizuális nyelvi elemeket, a vizuális kifejezés eszközeit helyesen alkalmazni;</p> <p>nem vizuális természetű információkat diagramokban megjeleníteni;</p> <p>a célnak, alkalomnak megfelelő médiumot, közlési formát kiválasztani;</p> <p>a vizuális közléseket megfelelő szinten értelmezni?</p> <p>Vizuális közléseinek, kifejező alkotásainak szintje a korosztálytól elvárható szintű, komplexitású?</p>	<p>Az ábrázolási konvenciók helyes alkalmazása</p> <p>Rajzi pontosság a szerkesztések-nél</p> <p>Áttekinthető vázlat</p> <p>Képi gondolkodás folyamatának bemutatása vázlaton az ötlettől a megvalósulásig</p> <p>Ötletgazdagság</p> <p>A kompozíció színvonala</p> <p>Eszközhasználat, technikai felkészültség</p> <p>A kivitelezés esztétikai színvonala</p> <p>A magyarázó szöveg pontossága, információtartalma</p>
Tárgy- és környezet-kultúra	<p>Képes-e tárgyakat, jelenségeket megadott szempontok alapján csoportosítani, vizuális tulajdonságok alapján összehasonlítani;</p> <p>különböző jelenségek között párhuzamokat felfedezni; műalkotásokról leírást adni, ismereteket gyűjteni, az ismereteket feldolgozni;</p> <p>tárgyak formája és rendeltetése közötti kapcsolatot elemezni;</p> <p>kérdésekre rajzos választ adni;</p> <p>ábra alapján téri helyzetet rekonstruálni;</p> <p>megfigyeléseiről írásos, rajzos feljegyzéseket készíteni?</p>	<p>Az alkotótevékenység színvonala</p> <p>A tervezéshez szükséges ismeretek</p> <p>Problémafelismerő vagy feladatértelmező képesség</p> <p>Tervezőképesség (megfogalmazás, fantázia, céltudatosság)</p> <p>Konstruálóképesség (anyag, alakítás, szerkezet, forma)</p> <p>Ítéloképesség (az igény és a lehetőség mérlegelése)</p>

<p>Vizuális megismerés, befogadás</p>	<p>Közvetlen tapasztalás útján szerzett élmények feldolgozási képessége – motoros készségek. Képes-e anyagok, jelenségek tulajdonságait megkülönböztetni, a különféle érzékelési tapasztalatokat összekapcsolni; vizuális tulajdonságok (tónus, szín, vonal, karakter stb.) alapján a hasonlóságok és a különbségek érzékelésére, visszaadására; látványokkal, jelenségekkel kapcsolatban kérdéseket megfogalmazni; téri helyzeteket rajzban és szóban meghatározni; célirányos, kitartó megfigyelésre; megfigyeléseit értelmezhető módon közölni; külső és belső terekben tájékozódni; arányviszonyokat helyesen megállapítani; a rajzi, illetve festőeszközöket jellegüknek megfelelően használni; mozgásokat, történéseket fázisaikra, szakaszokra bontani; terek, tájak, műalkotások hatását árnyaltan megfogalmazni; kézművestechnikák munkafolyamatát felidézni, véghezvinni; manuális tevékenységeket bemutatás után megismételni; tanári előadást jegyzetelni; a művészeti szakkifejezéseket helyesen használni, elméleti kérdéseket megfogalmazni; művészi korszakokat szóban és képekben bemutatni; a kimagasló műalkotásokat önállóan elemezni?</p>	<p>Tudatos vélemények, ízlésítéletek színvonala A vizsgált objektum értéke (rendeltetésszerűsége, jelentés-tartalma, anyaga, szerkezete, technológiája a felhasználó igényei aspektusából) Ellenértékének, ár-érték relációnak értelmezése, megítélése Leírás (a jellemző tulajdonságok felismerése, megfogalmazása) Elemzés (a jellemző tulajdonságok felismerése, megfogalmazása) Ítélet (az érték és az ellenérték mérlegelése alapján)</p>
---------------------------------------	--	--

A portfóliók tanári értékelése magában foglalja az elkészült alkotásokat, a munkafolyamat írásos kísérszövegét, a munka közben kialakított légkört, az eredmények nyilvános bemutatását és az önértékelést. A vizuális nevelés által is egyértelműen befolyásolt személyiségfejlesztés kritériumai a portfóliók önértékelési kérdéssorainak összeállításához adnak kiegészítő kritériumokat, segítséget (önszabályozás, javítási, továbblépési lehetőségek).

SZEMÉLYES TAPASZTALATAIM

A portfólió bevezetésével sokkal több időt vett igénybe az órákra való felkészülés, neheztette a dolgom, hogy jelentős szervezést kívánt a hallgatókkal tartott és általuk is kért, órán kívüli személyes vagy kiscsoportos konzultáció. Sok szokásos órai mozzanat szinte megkettőződött, hiszen a hagyományos óravezetés részfeladatait nem váltották fel, inkább ismételték az új aspektusból megközelített részletek (technikák ismertetése, bemutatása, feladatellenőrzés, értékelés stb.). De éppen ezek a nehézségek árnyalták, tették hatékonyabbá a kommunikációt köztem és a hallgatók között, illetve a hallgatók egymás közötti viszonyában. Nagyon eltérő terjedelmű és minőségű portfóliók születtek (117 hallgató munkája). Ezek értékelése, dokumentálása jelenleg is folyik a vizsgaidőszak végéig. Az is nyitott

kérdés még, hogy diákjaim gyakorlati tudása milyen gyarapodást mutatott azoknak a hallgatóknak a szintjével való összevetésben, akik a közeljövőben hagyományos kollokviumon adnak számot a tanultakról.

Általánosságban elmondható, hogy a portfóliót készítőik nagyságrendekkel többet dolgoztak, tapasztaltak, mint azok a diákjaink – őket néha irigyelték is –, akik csak a stúdium szemináriumi óráján vettek részt.

A sok befektetés számításaim szerint legkorábban akkor térül majd meg, amikor a hallgatók tantárgypedagógia-órákon ráismernek a portfólióval kapcsolatban már elsajátított didaktikai elemekre.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- BODÓCZKY ISTVÁN (2000): Az értékelés problémái a vizuális nevelésben. *Iskolakultúra*, 6–7. sz. nti.btk.pte.hu/ikultura/documents/2000/6-7/tanulm1.pdf
- BODÓCZKY ISTVÁN (2003): *Vizuális nevelés*. Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest.
- BOSTELLMANN, ANTJE (2006): *Das Portfoliokonzept in der Grundschule*. Individualisiertes Lernen organisieren. Verlag an der Ruhr. Mülheim an der Ruhr.
- FALUS IVÁN – KIMMEL MAGDOLNA (2003): *A portfólió*. Gondolat Kiadói Kör, ELTE BTK Neveléstudományi Intézet, Budapest.
- M. NÁDASI MÁRIA (2007): *Adaptivitás az oktatásban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FALUS IVÁN: Az oktatás stratégiai és módszerei. In Falus Iván (szerk.): *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- BODÓCZKY ISTVÁN: *Comparing the Aspects of Assessment of Portfolios*. In Liisa Piironen (szerk.): *Portfolio assesment in secondary art education and final examination*. UIAH Helsinki, 1999.
- KÁRPÁTI ANDREA: *A kamaszok vizuális nyelve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
- KÁRPÁTI ANDREA: Mélni a mérhetetlent. *Teljesítményértékelés a vizuális nevelésben*. *Iskolakultúra*, 2008. 8. sz. 95–106. www.epa.oszk.hu/00000/00011/00073/pdf/tan2003-8.pdf
- KÁRPÁTI ANDREA – ZEMPLÉNI ANDRÁS – NORMAN D. VERHELST – NIELS H. VELDUIJZEN – DIEDERIK W. SCHÖNAU: A zsűrizés mint értékelési módszer a vizuális nevelésben. *Magyar Pedagógia*, 1997. 3–4. sz. 203–234. www.magyarpedagogia.hu/document/Karpati.MP9734.pdf
- LÉNÁRD SÁNDOR – RAPOS NÓRA: *Fejlesztő értékelés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.